

УДК 811.161.2'42:004

DOI 10.24919/2411-4758.2017.110576

Ніна КЛИМЕНКО

*Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук,
професор, провідний науковий співробітник відділу лексикології,
лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
(Україна, Київ) nina_klymenko@ukr.net*

КОЛОКАЦІЇ, ТЕРМИНИ ТА ЇХНЯ ПРАГМАТИКА В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглянуто процеси та засоби нової стратифікації суспільно-політичної лексики, що відображені в активізації питомих та запозичених словотворчих засобів, основоскладання, лексико-синтаксичного та семантичного способів словотворення.

Описано формування нових ключових слів, які вказують на виникнення нових суспільних відносин, відображають нові процеси в суспільстві, в його окремих соціальних групах та спільнотах, у стосунках між особою та суспільством, у закономірностях масової поведінки.

Ключові слова: афіксальний; лексико-синтаксичний; семантичний спосіб словотворення; суспільно-політичний термі; колокація композитоугруповання; тегомнізда словосполучень-номінацій; метафоризація значень.

Літ. 10.

Ніна КЛИМЕНКО,

Член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, ведучий научний сотрудник отдела лексикологии, лексикографии и структурно-математической лингвистики, Институт украинского языка НАН Украины (Украина, Киев) nina_klymenko@ukr.net

КОЛЛОКАЦИИ, ТЕРМИНЫ И ИХ ПРАГМАТИКА В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ И НАУЧНО- ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

В статье рассмотрены процессы и средства новой стратификации общественно-политической лексики, получившие отражение в активизации исконных и заимствованных словообразовательных средств, основосложения, лексико-синтаксического и семантического способов словообразования.

Описано формування нових ключових слів, указуючих на виникнення нових суспільних відносин і представляючих нові процеси в суспільстві, в його окремих соціальних групах і колективах, в відносинах між людиною і суспільством, в закономірностях масового поведіння.

Ключевые слова: *аффиксальный; лексико-синтаксический; семантический способ словообразования; общественно-политический термин; колокация, композитогруппировки; тегогнезда словосочетаний-номинаций; метафоризация значений.*

Лит. 10.

Постановка проблеми. Колокація як стійке словосполучення, один із членів якої з високим ступенем передбачення прогнозує появу пов'язаного із ним за значенням другого (іншого) складника, відрізняється від терміна. Останній має більш закріплену і виражену структуру та демонструє тісніший семантичний зв'язок складників словосполучення [6,7].

Відомо, що на використання термінів впливають функціональні стилі мови, а всередині них окремі жанри. **Мета** цієї статті проаналізувати науково-аналітичні, точніше науково-популярні тексти звітів про діяльність НАНУ впродовж 2011–2016 рр. [2]. Увагу приділено не лише семантиці слів-термінів та термінів-словосполучень, а й стійким колокаціям, їхнім прагматичним характеристикам.

Наукові тексти насичені великою кількістю абстрактних іменників, у них активність виявляють назви абстрактних дій, процесів, властивостей. Отже, для них характерний високий потенціал лексико-синтаксичного способу словотворення.

Їхній високий ступінь аналітизму виявляється не тільки в збільшенні в текстах питомої ваги складних слів, а й насамперед у формуванні розчленованих номінацій-словосполучень, що існують як терміни або перебувають на шляху до них. Такі номінації об'єднуються в тегогнезда за тим самим стрижневим словом. Якраз останні є орієнтирами в оновлюваному світі суспільного та наукового життя. Нові реалії позначаються відповідними найменуваннями, їх виявлення наочно показує і нову стратифікацію лексики і перебудову семантичних відношень між одиницями на користь нової та актуалізованої лексики.

Перетворення, а ще частіше в аналізованих стилях сучасної української мови їх називають *трансформаціями*, показові для життя суспільства, змін у ньому. З мовознавчого погляду важливе окреслення цих змін за допомогою нових або переосмислених уже відомих номінацій.

Індикаторами цих процесів у суспільстві є тегогнезда навколо стрижневих слів, які О.А. Земська назвала ключовими словами епохи [4, 9]. До них належать, наприклад, іменники **суспільство**: *конституційна модер-*

нізація українського громадянського суспільства; **спільнота**: наукова спільнота; **соціум**: різні категорії населення в кризовому соціумі. Цікаво, що близький до них за значенням іменник *загал* не трапився в проаналізованих текстах науково-публіцистичного стилю. У цих слів різний словотвірний потенціал. Скажімо, активізував свої позиції іменник *громада*, що трапляється в різних функціональних стилях: *територіальна громада регіонів, сільська громада*. Два перші іменники споріднені з прикметником *спільний* і об'єднані в одному словотвірному гнізді, яке не має значного лексичного наповнення. У ньому представлено афіксальні прикметники: *спільковий, спілчанський, спілницький*; іменники: *спілка, спільнота, спільність, спілник, спілниця, спілництво, спілкування*; дієслова: *спілкувати, спілкуватися, усупільнити*; прислівник *спільно*. Засвідчено в ньому композити: *спільнокореневий, спільномірний, спільномірність, спільноруський, спільнослов'янський*.

Іменник *соціум* менш поширений, ніж *суспільство* у сучасних українських суспільно-політичних текстах. Він в українській термінології зазнає певних семантичних трансформацій. Походить ця лексема з латинської мови, де *socius* – загальне. Спершу *соціум* існував як філософський термін, що пояснюється як людська спільнота певного типу (наприклад плем'я, нація), а також з лікувальною метою. Отже, цей іменник перетинається з частиною значень слова *суспільство*, який є найзагальнішим у ряді *суспільство-спільнота-соціум*, тобто загалу, який об'єднує спільноти, групи людей за багатьма ознаками. Використання його в контексті словосполучень на взір *український соціум* свідчить про близькість його семантики до значення словосполучення *українське суспільство*, а не до *українська спільнота*, пор. *наукова спільнота, глобальна наукова спільнота*.

Споріднені з ним за коренем одиниці-основи **соц-**, **соціал-**, **соціо-** представлені в численних похідних, здебільшого складних словах, що мотивовані прикметником *соціальний*, тобто суспільний. Отже, є складниками суспільно-політичної лексики. З прикметником *соціальний*, рідше *соціалістичний* (*соцпартія, соцкраїна*) співвідноситься основа **соц-**, що трапляється у різнотипних абрєвіатурах: *соцзахист* (соціальний захист), *соцкультпобут, соцопитування, соцзабез* (установа), *соцзабезпечення* (процес, дія), *соцзамовлення*.

Варіант **соціал-** властивий словам на зразок: *соціал-демократія, соціал-імперіалізм* та ін. У формі **соціо-** реалізується в численних композиціях: *соціограма, соціолект, соціоніка, соціосфера*.

Від абрєвіатур з основою **соц-** утворюються нечисленні прикметники на зразок *соцстрахівський*. Натомість засвідчено багато похідних від

комполитних іменників з **соціо-**: *соціокультура – соціокультурний, соціолінгвістика – соціолінгвістичний, соціологія – соціолог, соціологізатор, соціологізаторство, соціологізаторський, соціологізація, соціологічно*. Ця основа трапляється в тричленних композитах: *соціоекосистема, соціоекологічний, соціолого-лінгвістичний, соціопсихологія – соціопсихологічний* тощо.

Це свідчить, що відбулася певна реорганізація в суспільстві як цілісній системі, в соціальних інститутах, які регулюють міжособові стосунки, впливають на відносини особистості та суспільства, в його спільнотах і групах, що відбито в мові. Мова оперативно реагує на соціодинаміку, забезпечуючи своїх носіїв новими словами, неосемантизмами, що відбивають нові стосунки, а також нові процеси в суспільстві, нові закономірності масової поведінки людей.

Ширшим стало правове поле позначень стану та ролі особи, впливу на неї громадянського суспільства, а також держави за допомогою різних інститутів управління. Кожне з цих ключових слів (*суспільство, його сфери, розвиток, середовище, потенціал, зміни, кризи, виклики* тощо) утворює та впорядковує свої темогнізда номінацій-словосполучень.

Прикметник *соціальний*, мотивований іменником *соціум*, є твірним для афіксальних утворень: *соціалізація, соціалізований, соціалізувати, соціалізуватися*.

У численних іменниках та прикметниках на позначення політичних та наукових течій використано варіант основи **соціал-**: *соціал-дарвінізм, соціал-дарвіністський, соціал-демократ, соціал-демократизм, соціал-імперіалізм, соціал-утопіст, соціал-націоналіст* та ін.

Показове для кінця ХХ ст. продуктивне творення композитів з префіксоїдною основою **соціально-**: *соціально-виховний, соціально-господарський, соціально-демографічний, соціально-демократичний, соціально-екологічний, соціально-економічний, соціально-естетичний, соціально-історичний, соціально-критичний, соціально-культурний, соціально-практичний, соціально-психологічний, соціально-публіцистичний, соціально-революційний, соціально-утопічний, соціально-філософський*. У всіх них підкреслено профілювання прикметників із співвідносними абстрактними іменниками-назвами наук, культурних та інших суспільних течій. Отже, ця основа стала центром композитоугруповання. Прикметник *соціальний* залучено до творення темогнізд із численним лексичним наповненням розчленованих номінацій у сучасній українській суспільно-політичній лексиці.

Він є конкурентом прикметника *суспільний*. Розгалужені темогнізда з ним орієнтовані на найменування активних явищ сьогодення: це – склад-

ник **назв процесів та дій**: *соціальна допомога, соціальний захист, соціальна підтримка, соціальні послуги, соціальна організація праці, соціальна стратифікація України, соціальний супровід сім'ї*, а також **стану**: *соціальна трансформація соціально-економічної системи, економічна нерівність* та ін.

Саме ця основа в складі таких найменувань виступає мірилом активізації відносин у наш час між особою і суспільством, показником реагування його інститутів на потреби особи та її захист. Це стає ще більш очевидним із аналізом лексики, яка характеризує соціальну політику держави та громадянського суспільства на захист сім'ї і дитини. Вона упорядкована в темогніздах, у яких перетинаються ознаки особистого, сімейного, суспільного та державного.

Іменник *суспільство* та споріднені з ним слова не утворюють потужних темогнізд у розглянутих текстах. До повторюваних номінацій належать: *суспільство громадянське / інформаційне / постіндустріальне / індустріальне / українське*, а також словосполучення з цим іменником: *консолідація українського суспільства, модернізація / трансформація суспільства*. Він є залежним складником тричленного словосполучення: *соціологічна концептуалізація суспільства* в осмисленні модернізаційних процесів.

Прикметник *суспільний* трапляється в складі розчленованих номінацій: *суспільні інститути (органи державного управління), механізм забезпечення суспільного консенсусу* щодо національних інтересів державної соціогуманітарної політики, гуманітарні технології як чинники *суспільних перетворень* в Україні.

Іменник *спільнота* – член словосполучень: *європейська / наукова / світова спільнота*. *Соціум* засвідчено в поодиноких прикладах: індикатор розвитку країни та її *соціуму*, трансформаційні процеси у вітчизняному *соціумі*, умова гармонізацій розвитку *соціуму*.

Розгалужений семантичний простір формує іменник *суспільство*, в якому впорядковано назви **сфер** його розвитку, формування і реалізація їх: *бюджетна, медико-демографічна, соціально-економічна, природоресурсна, екологічна, соціальна сфера розвитку: громадського суспільства, місцевого самоврядування, сталого людського потенціалу, трудового потенціалу; середовища: глобальне, інформаційне, зовнішнє та внутрішнє, геополітичне середовище суспільства; криза з похідними: *посткризові стратегії, стратегічні антикризові концепції, друга хвиля світової економічної кризи, викликів Україні* у вигляді глобалізаційних та трансформаційних, а також етнополітичних **змін**, що бувають масштабними, модернізаційними, глобалізаційними, трансформаційними.*

У цьому контексті варто звернути увагу на угруповання людей та їхні назви, що зазнають помітних змін у теперішніх умовах. Такими є, наприклад, *товариство* та *громада*. Іменник *товариство* позначало групу людей, об'єднаних певними спільними інтересами або діяльністю, співучастью в колективних акціях, пор. *студентське товариство* і звертання *шановне товариство!* Далі він став найменуванням певних груп людей за любительськими захопленнями або благочинною діяльністю: товариство любителів книги / захисту тварин / природи. Іноді він виконує роль назви установи: Товариство дружби і культурного зв'язку з закордоном. Згодом цей іменник набув спеціалізованого значення – юридичного терміна: Товариство з обмеженою відповідальністю = ТОВ. У розглянутих текстах Звітів НАНУ воно трапляється у цьому значенні.

Іменник *громада* активізував свої позиції в сучасній українській мові в останні десятиліття. Це слово поповнилося новими значеннями, реалізуючись у номінаціях-словосполученнях *територіальна громада*, *об'єднана територіальна громада*, *сільська громада*, *рівень розвитку громади* тощо.

Перебудувалася також структура поля слів, які окреслюють місце діяльності громад та спільнот, про що свідчить лексема *регіон*. Ця одиниця – запозичення з французької *région* від латинського *regio* (*regiónis*) – область, район, означає в сучасній українській мові територію, що відповідає кільком областям (районам) країни або кількох країн, які об'єднані за певними економіко-географічними чи іншими ознаками: дивергенція розвитку регіонів. В останні десятиріччя через зміну біодинаміки розширився семантичний простір цього іменника. Семантика його поповнилася новими спеціальними значеннями, оформленими як афіксальні похідні на взір: *регіоналістика*, доданих до *регіоналізм*, *регіоналіст*, *регіонал*, *регіонально*. Абстрактний іменник *регіоналістика* увібрив у себе проблеми, пов'язані економічно з регіонами, а також з бідами неоголошеної війни Росії з Україною, і зафіксував це соціологічне значення у своїй семантиці. Натомість *регіоналізм*, що теж орієнтований на характеристику підходу до розв'язання економічних, політичних та інших проблем з погляду інтересів і потреб певного району, має ще й іншу спеціалізацію: в мовознавстві це елемент діалектної мови, територія побутування якого обмежується однією чи кількома говірками, рідше – невеликим ареалом. Так само видозмінено морфемну будову прикметників *регіональний* та *регіонарний*, що виражають різні значення: *регіональний* (від французького *régional*, від латинського *régionalis* – обласний) означає в українській – місцевий, територіально обмежений, а *регіонарний* у складі медичних термінів (від лат. *regio* область – місцевий) стосується прилег-

лих ділянок певного враженого органу: регіонарні метастази чого-небудь. У словосполученні *регіональна політика* прикметник стосується регіону / області: територіальний розвиток і регіональна політика.

Видозмінилися відносини між особами та групами в суспільстві, а тому – й відношення між назвами осіб і найменуваннями за їхньою діяльністю. Так, *співпраця* може характеризувати стосунки між особами в групі та між країнами: *співпраця* над цими проектами корисна нашим країнам і *співпраця* в галузі газопостачання. Цю амбівалентність опозицій особа-група дублює і дієслово *співпрацювати*. Назви осіб *співпрацівник*, *співпрацівниця* обмежені діяльністю в одній установі.

Подібне відношення демонструють інші близькі за значенням похідні одиниці: співробітництво – *співробітничати*, *співробітник* – *співробітниця*, *співробітницький*. Їх доповнює іменник *партнер* з похідними *партнерка*, *партнерський*, *партнерство*. У сучасній українській мові *партнер* – запозичення з французької *partenaire*. Це 1) учасник якоїсь гри; 2) той, хто разом із кимось грає на сцені та 3) учасник у певній спільній діяльності. Саме в цьому третьому значенні в текстах наукових та ЗМІ, в публіцистичному стилі активізували свої позиції іменники *партнер* і *партнерство*. Останній став виміром внутрішніх та зовнішніх суспільних стосунків, що активно втрутився у триаду слів *взаємодія*, *співпраця*, *взаємодопомога*: партнерство в зовнішній політиці, партнерство на принципах громадського і державного-приватного партнерства. Сьогодні вже йдеться про стратегічне партнерство: Київ має розвивати стратегічне партнерство з Вашингтоном, США (Голос України № 14 (6619) від 23.06.2017, 3), а також про *інституціоналізацію* двосторонньої співпраці в безпековій сфері, про *модернізацію* державно-приватного *партнерства* [2, 2012, 35]. З'явилася в Україні благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині» (про це далі).

Лексема *криза* за наслідками аналізу суспільно політичних текстів здатна набувати багатьох нових спеціальних значень. Вона походить від багатозначного грецького іменника *κρίση*, що через посередництво латини, де є *crisis*, запозичена багатьма мовами: англ. *crisis*, франц. *crise*, нім. *Krise*, слов'янських: укр. *криза*, рос. *кризис*. Цей іменник у мові-етимоні мотивований дієсловом *κρίνω*, у семантем якого – значення думати, вважати, оцінювати, вирішувати, присуджувати. Іменникові *κρίση* властиві кілька значень, серед яких спеціальне суспільно-політичне: *економічна криза*, *політична криза*; медичне: *перелом у хворобі*, *напад (болю)*, *криз*; психологічне: *здатність думати*, *оцінювати*; юридичне: *присуд суду*; релігійне: *Божий суд*; фразеологічне: *суд історії* [10, 965].

У сучасній українській мові слово *криза* багатозначне. Лексикографічні праці засвідчують кілька з цих значень, наприклад: 1) різкий, загострений стан або занепад у чому-небудь; 2) переломний момент у перебігу хвороби; 3) гостра недостача чого-небудь тощо [8, 389]. Розширення обсягу його семантики відбувається в номінаціях-словосполученнях. Ці номінації формують свої темогнізда. Так, *економічна криза*, маючи значення невідповідність між реальними економічними структурами та умовами господарської діяльності, що призводить до загострень соціально-економічних проблем, уточнена вже як *глобальна криза*. Їй властива дефікція: це «наслідок сутності та протиріч глобалізації, нерівномірного розвитку її складників, протистояння глобальної економіки та регіональних тенденцій» [2, 2012, 157]. Для неї характерна експансіоністська бюджетна політика, жорстке регулювання фінансового сектора з його значною орієнтацією на вкладення в основний капітал. Отже, її означено за кількома сутнісними ознаками економіки, що мають переважно негативний характер. *Політична криза* конкретизована як *урядова криза* – часткова або повна відставка уряду, що виникає через вогум недовіри, схвалений парламентом.

Таку ж негативну аксіологічну оцінку має іменник *криза* в соціології, зокрема в текстах для представників соціальної сфери, які містять класифікацію криз з метою врахування їх причин у роботі з сім'ями із вразливими дітьми [3]. У них ідеться про синонімічні метафоричні відповідники слова *криза*, це – *розлад, хвороба, страждання*. Крім того, *кризу* розглянуто як закономірний розвиток, в основі якого лежить зустріч старого й нового.

Для соціальної роботи важливе поняття *життєва криза*. Це перехідний період, коли відбувається ламання й активна зміна життєвих ролей особи, якісний перехід із одного стану в інший. З переконання, що в основі кризи лежать втрати та страждання, впливає думка, що страждання, «больові точки», втрати людини є точками відліку її життєвого досвіду. Жан Піаже (Швейцарія) запропонував логічну матрицю кризи за етапами: 1) **шок**: тяжке порушення життєдіяльності людини внаслідок гострого розладу її психічного стану; 2) **відмова** вірити у втрату, тобто неможливість усвідомлення її; 3) **переговори, поява ілюзій**, що все ще можна виправити із формуванням відчуття провини; 4) **вияв злості** до себе, до інших через усвідомлення того, що втрата дійсно сталася і назад усього не повернути; 5) **розуміння і прийняття** втрати, здатність розповісти про неї іншим; 6) **здатність справитися** з нею.

У цій класифікації етапів кризи передано трансформацію станів, що їх людина пережила від найінтенсивнішого шоку (зламу особи), через усвідомлення втрати до визнання її, подолання болю.

За змістом і характером життєвих обставин, що спричинили кризу, за зміною особистісних ролей П. П. Горностай запропонувала іншу класифікацію криз [3]: 1. **Кризи становлення особистості**, *отже, вікові кризи*, характерні для дитинства, підлітковості, юності, та у *дорослому віці* (через зміну фаху, місця роботи, втечу з сім'ї, переїзд до іншого міста, втрату роботи); 2. **Кризи здоров'я**: серйозні проблеми з ним або каліцтво, що ведуть до зміни життєвих і соціальних функцій, врешті до зміни психологічних ролей, відмови від важливих життєвих планів через неможливість втілення їх тепер і в майбутньому.

До третього різновиду належать **термінальні кризи**, пов'язані з відчуттям імовірного чи близького кінця життя. Їх викликають звістки про невиліковну хворобу, онкозахворювання, смертний вирок, СНІД. Четвертий різновид криз – це **кризи значущих відносин** через зміну структури відносин особи з іншими, наприклад через смерть близької людини, вимушену розлуку, зраду інших людей, розлучення, нерозділене кохання, розчарування в ньому. П'ятий передбачає **кризи особистої автономії**, що можуть бути пов'язані з потраплянням у фатальну залежність від людей чи обставин або з позбавленням волі, які ведуть до набуття нової небажаної міжособистісної ролі. Шостий та сьомий різновиди криз теж із розряду особистісних. **Криза самореалізації** пов'язана з неможливістю нормальної чи звичайної самореалізації особи. Ідеться про втрату роботи, програш на виборах, втрату високого соціального статусу, вихід на пенсію, крах життєвих планів, усвідомлення помилковості життєвого шляху, вигнання через життєві конфлікти. **Криза життєвих помилок** унаслідок здійснених особою фатальних вчинків (скоєна нею зрада, злочин, втрата коштовної речі, кризи гріха) тощо.

Зрозуміло, що кризи суспільно-політичні мають інший характер: вони пов'язані з негараздами в державі, в суспільстві в цілому, які відчутно відбиваються і на життєвих кризах особи.

У суспільстві з кризовою ситуацією є явища, назви яких відбивають негативну оцінку процесів, що відбуваються. Це *виклики, ризики та загрози*. Іменник *виклик* в українській мові має кілька значень. Серед них викликання, прикликання, вимога. У розглянутих текстах *виклик* побутує як назва наслідків процесів: *виклики внутрішні / інституційні / трансформація соціальної / економічної, фінансової систем України у зв'язку із зовнішніми глобальними викликами*; реконструкція економіки України: *історичні виклики* та модерні проекти.

Виклики окреслені й уточнені відносними прикметниками, які підсилюють значення настійної вимоги: оцінка роботи науковців з погляду

відповідності сучасним викликам, сучасні геополітичні виклики для міжнародної безпеки України.

Функцію підсилення небезпеки виконують іменники *ризик* та *загрози*: мінімізація *ризиків*; ідентифікація *системних ризиків* та *загроз* процесам екологізації в Україні. Виділяють ще *ризик* в системі соціального захисту і умови, обтяжені *загрозами* та *ризик-подіями*; *освітні ризики*: доступу, участі, якості використання освітнього потенціалу. Іменник *ризик* належить до давніх запозичень у східнослов'янських мовах – нім. Risiko, романських – франц. risque. У ці мови його запозичено з італійської. Ризик пов'язаний з грецьким ρίσκον – скеля, від ρίζα корінь, підніжжя, основа, що споріднений з латинським radix 'корінь'. Етимологи твердять, що в цього іменника поступово розвинулося переносне значення – небезпека. Воно було поширене в мові мореплавців, для яких скеля, підводний камінь завжди небезпечні [5]. У мовах-сприймачах ці два іменники *ризик* і *небезпека* часто трапляються як синоніми. Незважаючи на давність запозичення, цей іменник не утворює потужних словотвірних гнізд, пор. укр.: *ризикувати, ризикнути, ризикований, ризиковано*; рос. *рисковать, рискнуть, рискованный, рискованно*. У процесі розвитку розірвалися його зв'язки з такими присутніми в східнослов'янських мовах спорідненими з ним за коренем словами, як *радикальний* – інтернаціоналізм – корінний (від лат. radix корінь) та *редька* – коренеплід (вважають, що редьку завезли в Італію з Сирії у I ст. до н. е.). Цей історичний аспект словотворення іменника *ризик* відомий тільки фахівцям-етимологам. Пересічні носії сучасних східнослов'янських мов сприймають його тільки зі значенням небезпека. Слово *ризик* сполучається з багатьма іменниками: формування *ризиків людського потенціалу*; для фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку існують *ризик* національного, регіонального та базового рівня.

Іменники *виклики, ризик* та *загрози* доповнюють значення лексеми *криза* як переломного моменту в розвитку чого-небудь. Вони в семантиках містять компонент примусовості, спричиненої багатьма факторами, але в більшості випадків ці іменники мають компонент негатиї, що дозволяє використовувати їх у текстах поруч із лексемою *ризик* та іменником *загроза*, який є негативно забарвлений в усіх контекстах використання. Отож, вони формують разом семантичний простір іменника *криза*, вказуючи її різні, але об'єднані небезпекою для розвитку суспільства вектори.

До цього семантичного простору входить також іменник *диспропорція*, що повторюється в текстах значно частіше, ніж *пропорція, пропорційність*, адже останній передбачає рівність у співвідношенні частин

цілого між собою. *Диспропорція* засвідчує невідповідність, незбалансованість у розвитку взаємопов'язаних частин, елементів і сторін, передусім суспільного виробництва, галузей народного господарства, окремих регіонів, відсутність пропорційності. У проаналізованих текстах засвідчено такі різновиди диспропорцій: за рівнем економічного і соціального розвитку між групами країн та окремою країною: *внутрішньорегіональні диспропорції* країн; *макроекономічні та структурні диспропорції ВВП* (за видами економічної діяльності, вартісною структурою, кінцевим використанням); *внутрішні диспропорції* стану окремих галузей реального сектора, *диспропорції основних факторів виробництва* – праці, капіталу, *структурні диспропорції* вітчизняної економіки.

До слів-індикаторів неблагополуччя в суспільстві, його «больових» кризових точок належать, крім уже згаданих, ще кілька, реалізованих у словосполученнях: *дисбаланс* банківської системи, *заборгованість* у виплаті зарплати, надмірна експертна *залежність*, *недостатність взаємодії* держфінансів, ринку фінансових послуг та фінансів реального сектору, *порушення* відтворювальних процесів, дестабілізація в економіці тощо. До них приєднуються ще *дегармонізація*, *деградація*, *дегуманізація* та ін. Всі вони формують семантичний простір іменника *криза*.

Семантичний простір номінацій, пов'язаний з різними сферами діяльності держави та громадянського суспільства, упорядковується в мові не тільки за рахунок подальшої спеціалізації (аспектуалізації) чи конкретизації термінології, а й шляхом формування тематичних об'єднань-блоків за внутрішньою логікою відображення реалій об'єктивного світу. Так, у вже згадуваного іменника *криза* виявлено свої особливості впорядкування в галузі психології, соціальної зокрема, та в інших галузях соціогуманітаристики, мікро- та макроекономіки, історії, філософії, а також права. Отож, відбувається більш узагальнена стратифікація лексики, термінологічної насамперед. Виявляється упорядкування одиниць за багатьма параметрами семантичної класифікації.

Серед назв процесів, характерних для розвитку суспільства в роки незалежності України, ключовими стали іменники *трансформація*, *інновація*, *інституціоналізація* державних і суспільних відносин, *модернізація*, *модифікація*. Усі їх можна поділити на групи, об'єднавши в клас активаторів змін держави Україна на шляху становлення її як незалежної країни та її громадянського суспільства.

У семантичному полі слів-активаторів, якими позначено процеси, дії, зміни та стани, переважають абстрактні іменники. Їх значно більше порівняно з тими, що вказують на розлади в суспільстві. Вони стосуються широкого кола явищ економіки, соціології, політико-правової

сфери, історії, філософії, культури. Ці найменування здебільшого є складниками словосполучень, стрижневими словами яких є іменники – назви дій, спрямованих на певні об'єкти або на розгортання певних процесів. У семантемах запозичених термінів *інновація*, *інституціоналізація*, *інтеграція*, *модернізація*, *модифікація*, *трансформація* присутня сема оновлення, осучаснення, цілеспрямована зміна об'єкта згідно з вимогами сучасних технологій.

Термін *інновація* (від англ. *innovation*, франц. *innovation*, лат. *innovation* – оновлення, зміна у сучасній українській мові) багатозначний. Цей інтернаціоналізм має спеціальне **економічне** значення: інноваційне укладання коштів в економіку, яке забезпечує зміну поколінь техніки і технологій; **фінансове**: внесення нових ідей на рівні ринку; **політичне** – політичні програми, що мають, як правило, неповторний характер; **мовознавче** – новоутворення, відносно нове явище в морфології, синтаксисі, лексиці [8, 306].

У матеріалі дослідження іменник *інновація* та його похідні позначають явища модернізації, трансформації, інтеграції, розвитку, отже, стосуються термінології соціогуманітаристики. Він став розпізнавальним знаком змін, причому переважно позитивних, у суспільстві: відтворювальні *інноваційні проекти*, *інвестиційно-інноваційна діяльність*, *інноваційний* та адаптаційний потенціал населення, соціальний потенціал *інноваційного розвитку України*, *інноваційна політика* держави, *інноваційність трансформацій*, *інноваційні технології* життєвого циклу об'єктів житлово-цивільного, промислового та транспортного призначення, інновативність сфери зайнятості населення тощо.

Спостерігається звуження сфери функціонування прикметників *новий*: *нові актуальні проблеми* та *новітній / новітні технології* для *агропромислового комплексу*, *новітня технологія буріння*, *нові технології з'єднання* інженерних конструкцій. Їх дедалі частіше в розглянутих текстах витісняє прикметник *інноваційний*: елементи *інноваційної інфраструктури*, *інноваційна* та *інвестиційна* спроможність територій, *інноваційний* розвиток регіону (науки, культури, освіти, галузевої економіки, соціальної сфери) тощо.

Позитивні зміни суспільства вписуються в семантичний простір іменників *модернізація* та *трансформація* з його економічним, соціальним, політико-правовим, культурним полями, всі вони взаємопов'язані.

Визначення концептуального ядра іменника *модернізація* передбачає «комплексні процеси масштабних змін, що охоплюють економічну, соціальну, політико-правову та культурну сферу суспільства, спрямованих на подолання системних відставань його розвитку» [2, 187].

Сам іменник *модернізація* демонструє значні зсуви в семантиці порівняно з первісним етимологічним значенням свого мотиватора прикметника *модерний* від французького *moderne* – сучасний і навіть від слова *модернізація* з франц. *modernization* – оновлення з погляду вимог сучасності. Подана вище дефініція доводить збагачення обсягу семантики цього іменника за рахунок конкретизації компонента «зміна». Тексти наукових звітів НАНУ за 2011–2016 рр. засвідчують цілу низку термінів – розчленованих номінацій, характерних для модернізації. Ключовими словами їх є абстрактні іменники – назви **процесів** та **дій**: для економіки: *прогнозування* та (стратегічне) *планування* розвитку вітчизняної економіки; *ліквідація* (структури) диспропорцій економіки; *розвиток* людського потенціалу; економічна *інтеграція* в контексті викликів світової рецесії; *модернізація* суспільства: економічна та соціальна *політика* в загальнодержавних та регіональних вимірах (як суспільний та державний регулятор), посткризові структурні *реформи*, *фактори* / *чинники* (як показники перебудови); *ідеологія* моноцентризму глобалізованого світу на межі ХХ – ХХІ ст.; *модифікації* цивілізованих ринків у ХХІ ст.

Нові процеси, нові виміри соціодинаміки покликали до життя нові терміни і спричинили переосмислення відомих. Так, збагатилася семантика терміна *трансформація*, що на відміну від модернізації акцентує увагу не просто на змінах, а на змінах-перетвореннях. У сучасній українській мові цей термін, запозичений з латинської від *transformation* – перетворення, за посередництва англійської став інтернаціоналізмом. Крім основних значень *зміна*, *перетворення*, він має низку спеціальних. У мовознавстві – це закономірна *зміна* основної мовної моделі (ядерної структури), що приводить до створення вторинної мовної структури. У біології – це перенесення спадкової інформації від клітини одного генотипу в клітину іншого. У мистецтві – це сценічний прийом, який полягає в швидкій зміні актором своєї зовнішності. У суспільно-політичній термінології активізоване значення суспільні перетворення: *трансформація однополюсного світу в багатопольосний*, регулятивні функції соціального капіталу в *трансформаційних процесах* України, соціальні *трансформації*, інституційні *трансформації*, механізми корекції інституційних *трансформацій*, *трансформація* ринку енергій, *трансформації* економіки.

До часто повторюваних у текстах Звітів належить назва процесу та дії *інтеграція*, що є інтернаціоналізмом, запозиченим з латини, де *integratis* – відновлення, поповнення. Цей іменник у сучасній українській має два значення, основне – об'єднання в ціле яких-небудь частин, елементів. У суспільствознавстві побутують розчленовані номінації *міжсет-*

нічна інтеграція в середині держави або якого-небудь великого регіону кількох етносів, що істотно відрізняються мовою і культурою, приводить до появи в них низки спільних рис та *економічна інтеграція* – форма інтернаціоналізації господарського життя держав, регіонів. Друге значення іменника *інтеграція* спеціальне: в інформатиці це відновлення і (або) підвищення якісного рівня між елементами систем. Обидва значення єднають компоненти ‘об’єднувати щось в єдине ціле’. Якраз їх актуалізує іменник *інтеграція* в аналізованих текстах, де трапляються *політика інтеграції українського суспільства* і де словосполучення інтеграція з Європою перетворилося в композит *євроінтеграція*, що став твірним для прикметника *євроінтеграційний*: *поглиблення євроінтеграційних процесів*.

Збагачення палітри внутрішніх та міждержавних взаємин України вимагає створення органів та інфраструктур їх ведення. Саме ця необхідність зумовлює появу нових назв цих явищ. Ними стали терміни *інтеграція*, а також *інституціоналізація* як назва процесу правового закріплення партнерства, економічного, політичного, стратегічного зближення, позначеного найменуваннями відповідних органів їхньої діяльності.

Ідеться також про процес *інституціалізації* сучасного суспільства, *інституційні корекції* фінансового сектора економіки України тощо. У названих номінаціях-словосполученнях підкреслено пошук нових форм управління та організації нових налагоджуваних стосунків у державі та в громадському суспільстві, про *інституціональний механізм* розвитку підприємства, *інституціональне середовище* сільського розвитку. *Інституціалізація* стала умовою гармонізації розвитку соціуму, економіки та екології, оскільки її побудова – мета механізмів, здатних забезпечувати справедливість відповідних відносин, а базовим практичним її критерієм є подолання неорганічної нерівності інституцій на спроможність держави [2, 257].

Змінилася активність лексико-семантичних варіантів мотиватора лексеми *інституціоналізація* іменника *інститут*. Цей латинізм від *institutum* – організація, лад; запроваджений порядок (від *institutuo* – ставлю, розміщую, створюю, споруджую) став основою кількох значень у сучасній мові: 1) назва науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів; 2) сукупність норм права, що охоплює певні суспільні відносини; 3) іст. у Росії до 1917 року – закритий жіночий середній навчальний заклад.

Проаналізовані тексти засвідчують частотне використання першого лексико-семантичного варіанта іменника *інститут*. Однак вони виявляють активізацію його другого значення як сукупності норм права,

що охоплює певні суспільні відносини. Потрібні нові регулятори нових суспільних відносин і тому почастишали випадки використання лексеми *інститут* як важеля в закріпленні норм права. Зі словом *інститут* споріднений іменник *інституції* (від лат. *institutio* – настанова) зі значенням: 1) назва елементарних посібників римських юристів, що давали систематичний огляд чинного, переважно приватного права; 2) термін, що його використовують як форму слова «інститут» для визначення яких-небудь органів або установ. У сучасній українській мові в суспільно-політичних текстах активно функціонують друге значення іменника *інститут* (сукупність норм права) та друге значення слова *інституції* (суспільні органи та установи). Від них утворено прикметники *інституційний* (від інститут 2) – пов'язаний із соціальними інститутами, що реалізований у розчленованій номінації інституційні зміни (реформи) – створення нових державних, політичних, структурних утворень та інститутів, а також *інституціональний* (від франц. *institutionelle*, від лат. *institutum*) – який має запроваджений порядок із значенням офіційно встановлений, закріплений у своєму суспільному статусі. З ним споріднений іменник *інституціоналізація*, що має значення 1) запровадження яких-небудь нових громадських інститутів; 2) правове та організаційне закріплення тих чи тих правових відносин. До цього гнізда входить також дієслово *інституціоналізувати* (від франц. *institutionele*, від лат. *institutum*) – утворити яку-небудь установу або орган для запровадження порядку в суспільних відносинах.

До того ж гнізда, що й *інституціалізація*, входить термін-словосполучення *інститут довіри*. Це система норм, правил та установ, що визнають міру впевненості відповідно до поведінки об'єкта довіри уявленням суб'єктів про образ цієї поведінки без актуалізації умов такої впевненості [2, 143]. Поглиблює його специфічно економічне визначення довіри, котре «в економічній сфері базується на відносинах еквівалентності, що утворюють основу вартості та втілюються в ринковій економіці», як і завдання науковців соціогуманітаристики окреслити етапи розвитку *інституту довіри* в координатах простору і часу. На сьогодні виділено комплекс суттєвих для України інституційних чинників економічного зростання. До них належать *довіра, очікування, справедливість, інформаційна симетрія, корпоративна самоорганізація*. Перші три іменники належать до широкоживаних у загальнолітературній мові, але вони термінувалися в економіці, набувши спеціальних значень. Дві інші номінації демонструють розширення термінологічної семантики.

У цьому плані показові також підкріплені в прикладах словосполучення: *інституційні корекції* фінансового сектора економіки України,

інституційні основи функціонування національного фінансового ринку, *відновлення довіри* до регуляторів і фінансових посередників, *захист прав кредиторів*. Отже, спеціалізувалися в економіці значення захист прав, посередник (коли він фінансовий), а також *недовіра* (до банківської системи). У текстах трапляється словосполучення *кризова довіра*: сучасні виклики *кризової довіри* в українському суспільстві. Остання зайняла своє місце серед юридичних термінів *вотум, вотувати, вотум довіри / недовіри*, де *вотум* (від лат. *votum* – урочиста обіцянка) має значення у державному праві – ухвала, прийняття голосуванням, а *вотувати* (від нім. *votieren*, лат. *votum* – бажання) – на зборах, у парламенті голосуванням приймати якесь рішення, схвалювати, вирішувати що-небудь.

Процес поглиблення і розширення спеціальних економічних значень демонструє іменник *свобода*. З одного боку, в роки незалежності України утверджуються поняття *свободи* і *соборності* як чинники національної ідеї України, тобто як політичні терміни. З другого, *свобода* стала показником економічного зростання: «Виконано модельну оцінку динаміки валового нагромадження основного капіталу шляхом урахування таких факторів, як *коефіцієнт економічної свободи, коефіцієнт свободи від корупції, індекс інвестиційної привабливості та коефіцієнт повернення вкладених коштів* [2, 257].

Серед показників розвитку економіки трапляється іменник *справедливість*, що набуває нового значення як мірило його *рівноважності, збалансованості та усталеності*. Більше того, *справедливість* тлумачать як базу *інституту довіри*: «рівноважні та справедливі пропорції мають відповідати законам архітекtonіки: рівноваги, усереднення та ієрархічної структуризації. Перехід до такої економіки має стати базою *інституту довіри*» [2, 259].

Важелем розвитку економіки та суспільства є *політика* держави. За роки незалежності України, кризи в умовах неоголошеної війни Росії з Україною змінилася також державна політика України, зросло темогніздо номінацій-словосполучень з іменником *політика* на позначення її різновидів.

На тлі уже відомих *бюджетна, внутрішня і зовнішня політика держави, військова, економічна політика* з'явилося багато нових номінацій: *бюджетно-податкова, екологічна, інформаційна, загальнодержавна і регіональна, медико-демографічна, соціально-економічна, соціогуманітарна, природоресурсна, політика євроінтеграції України*.

Спеціалізацію значень іменника *політика* реалізують словосполучення, що утворюються шляхом трансформації: *політика держави – державна політика – держполітика*, інтеграція, інтеграція України з

Європою – євроінтеграція – євроінтеграційний процес – чи ускладнення словосполучень на взір: *політика соціального залучення, державна політика в сфері енергоресурсів*.

Слова, які є ядреними в номінаціях-словосполученнях на позначення дій, станів, процесів ыз словотвірного погляду належать до кількох різновидів. Це здебільшого віддієслівні іменники з питомими суфіксами **-анн(я), -енн(я), -ування(я)**. Одні з них – похідні від питомих українських дієслів: *використання* трудового потенціалу, *забезпечення* ресурсно-економічної безпеки, *збільшення* можливостей і *прогнозування* розвитку економіки, *підвищення* експортного потенціалу, *підвищення* послуг соціальної сфери, *роздержавлення* вугільної промисловості, *розгортання* державних і суспільних інститутів, *розширення* прав і обов'язків, раціональне природокористування. В інших названі суфікси приєднано до вже засвоєних іншомовних слів: *стимулювання* водноресурсної сфери, конституційно-правове *регулювання* правових відносин, *самозбалансування* фінансової системи, синтезування «дерева цілей» людського розвитку, законодавче регулювання діяльності інститутів.

Активні також іменники з продуктивними запозиченими суфіксами **-аці(я), -изаці(я) / -ізаці(я)**: соціологічна *концептуалізація* суспільства, *мінімізація* відходів, *екологізація* господарювання, *максималізація* (може максимізація) водної ренти, *формалізація* податкового обліку, *модернізація* української держави і суспільства, гомогенізація, гармонізація, модифікація – спрямована зміна властивостей об'єкта. Менш поширені іменники-назви абстрактних дій та процесів із нульовим суфіксом: *перерозподіл* зайнятості виробника, **-ї(а)** *взаємодія*, з морфемами **-ок** *розвиток* та **-к(а)** *соціальна підтримка*, оцінка / оцінювання наукового потенціалу України.

Серед цих назв запозичені одиниці з умовно виділюваним суфіксом **-ез / -з(а)**: *етногенез* кочових народів Великого Сходу.

Помітне співіснування у сучасній мові назв процесів та дій, утворених із питомих компонентів та запозичених, пор. *інновація* – оновлення, *інституціоналізація* – запровадження (нових громадських інститутів), *інтеграція* – об'єднання, *приєднання*, *модернізація* – осучаснення, *удосконалення*, як і конкурування їх: *регуляція* – регулювання, *ліквідація* – ліквідування, *конкуренція* – конкурування, *модифікація* – модифікування, *трансформація* – трансформування тощо.

Конкуренцію питомих слів-термінів та запозичених інтернаціоналізмів у багатьох випадках зумовлено тим, що останні наділені абстрактнішою семантикою, меншою їх багатозначністю в мові-сприймачі та вужчою їхньою епідигматикою.

У суспільно-політичній термінотворчості посилила свою роль композиція основ. Підвищилася питома вага композитів серед іменникових назв абстрактних дій і процесів: *євроінтеграція, неоіндустріалізація, природокористування, праворозуміння та ознак: викидонебезпечність, екоощадність, конкурентоспроможність, рівноважність.*

Продуктивнішим стало основоскладання прикметників. Це вже згадувані потужні композитоугруповання з основами **соціо-, соціально-, суспільно-**: *соціально-деструктивний, суспільно-продуктивний, та інноваційно-інвестиційний, медико-демографічний, прородоресурсний, державно-приватний, євроінтеграційний, світогосподарський, неоіндустріальний, постіндустріальний.*

Висока продуктивність характерна для лексико-синтаксичного способу словотворення, який виступає активним засобом нової стратифікації лексики, що постає як сукупність численних темогнізд.

Потужним джерелом поповнення і збагачення суспільно-політичної термінології є семантичне словотворення, здійснюване шляхом подальшої спеціалізації значень, розширенням полісемічності термінів, метафоризацією і переосмисленням уже відомих лексичних одиниць.

Ключові темогнізда суспільно-політичної лексики

Багато іменників з розряду індикаторів суспільних змін утворюють свої темогнізда. Іменник *розвиток* формує темогніздо розчленованих номінацій, що аспектно характеризують стан суспільства: *потенційно сталий розвиток економіки, сталий розвиток регіонів, розвиток громадянського суспільства, розвиток промислової конкурентоспроможності, неоіндустріальний розвиток.*

Запозичений іменник *процес* розвиває синтагматичну активність, розгортаючи семантичне поле трансформаційних вимірів явищ суспільного життя: *демовідтворювальні процеси населення, протікання процесу соціально-економічної мобільності населення, обчислення модернізаційних процесів розвитку, релігійний чинник у процесах націє- та державотворення, процеси регуляції соціальної поведінки, процес формування та використання ресурсного забезпечення програм і проектів розвитку.*

Розширив своє темогніздо іменник *формування* з об'єктами – суспільними явищами: *формування загальноцивілізаційного та національно орієнтованого розвитку, формування культури національної пам'яті, формування наукового інструментарію оцінки ступеня асиметричності ринків, формування просторової організації економіки прикордонних територій, формування системи статистичних показників і методів оцінювання, формування системи управління розвитком стратегічного*

потенціалу промисловості; формування глобальної структури фінансів, формування стратегії потенційно сталого розвитку, формування нової інституційної структури ринку праці, формування ризиків людського розвитку, концепція формування ринкової безпеки, формування раціонального фонду підтримки інвестицій.

У ролі регуляторів суспільних процесів, засобів виконання дій виступають інструменти інтелектуальної діяльності, назвами яких є іменники *механізм, модель, концепт, заходи, проекти, стратегія*, рідше *інструмент*. Частина з них, наприклад, лексема *механізм, модель, інструменти* в аналізованих текстах властиві метафоризовані, переносні значення. Так, до концептуального ядра лексичного значення іменника *механізм* (від грецького μηχανή – знаряддя, пристрій) входять компоненти пристрій, що перетворює рух між різними лаками машини, прилад. Другий лексико-семантичний варіант (далі ЛСВ) – внутрішній устрій, система, наприклад, *державний механізм* – засвідчує метафоризацію значення. Третій ЛСВ ілюструє переносне значення іменника *механізм*, пояснюваного як послідовність станів або процесів будь-яких явищ. Якраз ці останні два ЛСВ слова найчастіше реалізуються в матеріалі дослідження: *механізми забезпечення суспільного консенсусу, впровадження механізмів державно-приватного партнерства, механізми управління територіальними природно-господарськими комплексами.*

Давно засвоєний українською мовою іменник *інструмент* (від лат. instrumentum) – 1) знаряддя для виконання яких-небудь робіт – багатозначний. У його семантемі кілька ЛСВ – 2) сукупність таких знарядь – інструмент; 3) музичний інструмент; 4) *перен.* спосіб, який використовується для досягнення чого-небудь. У аналізованих текстах він побутує зазвичай у переносному значенні: застосування класичних ринкових інструментів. Так само похідний від твірного *інструмент* іменник *інструментарій* набуває в них переносного значення: науковий інструментарій оцінки ступеня асиметрії.

Розширила сфери використання лексема *технологія* за рахунок збільшення обсягу семантеми, для якої характерне віддалення від предметних значень та вищий ступінь узагальнення – абстрагування. Якщо раніше використовувався в ролі основного її перший ЛСВ – сукупність виробничих способів переробки матеріалів, вироблення якої-небудь продукції, напр. *технологія* будівельних робіт, то згодом з'явилася ціла наука *технологія* – про способи впливу на сировину, матеріали чи напівфабрикати відповідними засобами виробництва. В останні два десятиріччя іменник *технологія*, як це показують приклади, узагальнює дедалі частіше способи – як засоби впливу на розвиток інноваційного суспіль-

ства, його інститутів, хоча трапляються випадки, що свідчить про його використання як інструмент аналізу певної галузі: *технологія судинного скринінгу* є унікальним інструментом раннього виявлення й ефективного лікування серцево-судинних захворювань, спектр технологій для використання у геологорозвідувальній, космічній, екологічній та оборонній галузях, плазмові технології. Однак частотні випадки використання слова *технологія* та його похідних у розширеному значенні як інструмента інтелектуального: *радіаційні технології у галузях економіки, ключові технології соціальної роботи, технології роботи з вразливими сім'ями, науково-технологічна діяльність людини в сучасному світі*.

Шлях розвитку семантики через метафоризацію демонструє іменник *модель*. Запозичене з французької *modèle* від італійського *modello*, лат. *modulus*, реалізує в мові-етимоні абстрактне значення міра, ритм, такт. У мовах-сприймачах у цьому слові відбувається посилення предметного значення, а вже потім віддалення від його уречевленого значення до умоглядного переносного. Насамперед *модель* в українській мові – це 1) зразок будь-якого виробу для серійного випуску виробництва; 2) тип, марка, зразок конструкції; 3) збільшене або зменшене відтворення чого-небудь; 4) предмет, що служить для художнього відображення (ним може бути натурник, який позує художнику). Лише п'ятий ЛСВ метафоричний. Це схема для пояснення якогось предмета, явища або процесу в природі та суспільстві. Якраз він найчастіше реалізований у науково-аналітичних текстах: *модель* методики оцінювання наукового потенціалу, *комплекс комп'ютерних моделей* оцінки впливу сценарного моделювання наслідків бюджетно-податкової політики, *моделі* глибокого і всебічного розгортання державних та суспільних інститутів, *соціо-економічна модель* розвитку агросфери, *інноваційна модель* історії фундаментальної науки, прототипи *моделей мікрорівня економіки* тощо. У всіх цих випадках ідеться про *модель* як про засіб дослідження, при якому відбувається заміна конкретного об'єкта вивчення іншим, подібним до нього, тобто про *модель* умоглядну: *моделювання паливного циклу, моделювання поведінки домогосподарств*.

Отже, шлях розвитку семантики слів *механізм, інструмент та модель* у мовах-сприймачах пролягає через метафоризацію значень. Їм властиві два напрями засвоєння семантики чужомовних слів. Перші два – *механізм* та *інструмент* засвідчують відхід від конкретних предметних (уречевлених) значень до абстрактних умоглядних. Натомість іменник *модель* демонструє інше перетворення семантики – від абстрактного в мовах-етимонах до предметного в мовах-сприймачах.

Інші іменники (*концепт, заходи, проекти, стратегії, схеми*) – засоби теоретичного пізнання реалій об'єктивного світу: *концепція* формування економічної безпеки України, *методи, механізми та інструменти* вдосконалення організаційно-управлінської системи, *фінансова стратегія* екологічної модернізації, *схема капіталізації інформаційно-консульта- тивних послуг*.

Своєрідне використання найменувань виконавців дії. У більшості випадків вони подані узагальнено і в множині: *вчені, вчені-економісти, літературознавці, науковці, фахівці, суб'єкти підприємницької діяль- ності, співробітники, члени домогосподарств, директори, члени-кореспон- денти, академіки*. Три останні йдуть із прізвищами. Деякі з них реалі- зуються як один член можливої опозиції: *випускники* (без згадування викладачів), рідко подано обидва члени пари на зразок *виробник – користувач, природокористувачі*.

Серед колективних виконавців, діячів соціальної сфери названо *соці- альні служби, ради, громади, навчальні та медичні заклади, державу*. Отож, конкретизовано опозицію *сім'я (батьки-діти) – особа (дитина) – служби* як представники громадського суспільства – *держави*.

У текстах із соціології, соціальної психології згадуються *фахівці, працівники* соціальної служби й розширюється коло назв членів родини: *батько, мати, дитина, сім'я (вразлива, у складних життєвих обставинах), опікун, піклувальник, волонтер, партнер* та ін.

Характерне вживання назв на зразок *населення, установа, служба, інститут, відділення, центр, академія* в ролі локативів, тобто найменування місця діяльності осіб у реченнях з предикативами на **-но, -то**: В Інституті політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса концептуалізовано поняття і розкрито феномен національно-державного самовизначення України. Використання подібних до цього безособових конструкцій на **-но, -то** досить частотне. Зазвичай їх подано з додатками-об'єктами: *виокремлено чинники, виявлено особливості, потенціал, встановлено співвідношення, визначено місце, досліджено аспекти, особливості, виникнення, взаємозв'язок, еволюцію, комплекс, запропоновано прогноз, здійснено аналіз, з'ясовано значення, шляхи, проаналізовано суб'єкти, продовжено паспортизацію, розкрито історію, створено базу* та ін.

Існує й інший спосіб конкретизації дії, за якого названо місце дії та дієслово у формі минулого часу, але не вказано виконавця: У Центрі гуманітарної освіти НАН України досліджували форми та способи формування критичного мислення; Відділення взяло участь у підго- товці ряду монографій. Отож, у реченнях з конструкціями на **-но, -то**

колективні виконавці неекспліцитно вказані локативом: на інформаційному порталі Бібліотеки розгорнуто комплекс електронних бібліотечних ресурсів, реконструйовано колекцію рисунків, упорядковано альбом-каталог. Частотне використання таких конструкцій спричинює ненормативне вживання їх у сучасній українській мові при згаданому в орудному відмінку суб'єкті дії: Фахівцями Інституту геохімії навколишнього середовища НАНУ розроблено теоретико-методологічні основи...; вченими Відділення історії, філософії та права отримано теоретичні здобутки.

В останні роки в зв'язку з неоголошеною війною Росії з Україною, війнами в світі збільшилася кількість слів, які фіксують негативні явища в житті людей. Окреслилося протиставлення в ряді назв людей-жертв цих соціальних потрясінь: *тимчасово переміщені (особи), біженці, переселенці, мігранти, безробітні, полонені*, з другого найменування осіб, що захищають Батьківщину: *воїни АТО, захисники Батьківщини, України, бійці Національної гвардії, добровольці, волонтери*.

Опозиція найменувань особа – група осіб – колектив державних та громадських об'єднань специфічно виявляється в різних сферах діяльності. Іменники *кадри, фахівці / спеціалісти, працівники* нейтральні щодо сфери діяльності, вони стосуються різного «галузевого» використання: науки, психології, соціальної сфери, промисловості тощо. Їхню подальшу фахову кваліфікацію уточнюють певною мірою клішовані словосполучення на зразок: *наукові кадри, працівники науки (= науковці)*, працівники соціальної сфери тощо. Кожне з них може перебувати в своєму темогнізді, наприклад, серед науковців є доктори і кандидати наук, професори та доценти, існують академіки, члени-кореспонденти академії наук, головні, провідні, старші та молодші наукові співробітники інститутів, представлено фахівців галузевих академій наук і промислового сектора економіки тощо.

Частотне також використання в аналізованих текстах назв *учасників* та *доповідачів* колективних заходів: конференцій, сесій, Загальних зборів академії наук, наукових комітетів, Рад і нарад, різноманітних тренінгів.

Найменування осіб у розглянутих текстах оформлені як афіксальні похідні *виробники, фахівці, науковці* тощо, а також як юкстапозити *науковці-аграрії, науковці-літературознавці, науковці-освітяни* або представлені у формі розчленованих номінацій: *вітчизняні виробники, представники малого підприємництва, бізнесу та інвесторів, наукових структур ЄС, облдержадміністрацій, адміністрації Президента, фахівці місцевих органів влади та управління міністерств, мери міст*. Поіменно названо найстарших у піраміді влади: Президент П. О. Порошенко, прем'єр-міністр В. Б. Гройсман, Голова Верховної Ради А. В. Парубій.

Колективні учасники подій оформлені часто в темогніздах. У цьому плані показове темогніздо зі стрижневим словом *рада*, що функціонує як загальна і власна назва: рада директорів, педагогічна рада, експертна рада, вчена рада, спеціалізована вчена рада, рада з сенсорних систем, міжвідомча рада з координації фундаментальних і прикладних досліджень, Рада президентів академій наук України, Рада безпеки, Національна рада України з питань розвитку науки і технологій, Верховна Рада України та ін.

Аксіологічні виміри суспільно-політичної термінології в науково-аналітичних текстах свідчать, що їхня прагматика залежить від жанру тексту. В уже згадуваних Звітах НАНУ переважають термінологічні найменування з позитивними реєстрами значення. Поширені такі одиниці аксіології, як *оцінка, оцінювання, експертиза: екологічна оцінка, незалежна оцінка проєктів, методика узагальненої оцінки, оцінювання результативності, чисельності міграційного контингенту, комплексне оцінювання науково-технічного та інноваційного розвитку, незалежне оцінювання програмних документів, незалежна експертиза.*

Роль оцінювачів у терміносполученнях зазвичай виконують прикметники, які є позитивно зарядженими і характеризують суспільні явища та процеси: *екологічна компетентність, ведення належної економіко-, соціально-екологічно орієнтованої практики, міжбюджетна взаємодія, стале агрогосподарювання, інституціоналізація вільного обороту осушеної землі, ефективно землеробство, ефективна інтеграція в глобальні ланцюжки, високий людський потенціал, конкурентоспроможні, конкурентні технології, повнозначна асоціація України в ЄС, спільна аграрна політика ЄС, пілотний проєкт.* Іноді ці прикметники означено ще й прислівниками: *екологічно чистий розвиток, структурно розвинений внутрішній попит, постійно діючі семінари, техногенно безпечна речовина* тощо.

Оцінні прикметники в сталих колокаціях стосуються нових суспільних реалій: *новітній історичний досвід українського державотворення, пріоритетні напрямки розвитку наукових досліджень, національна стандартизація, концепція національного порозуміння, споконвічна гуманістична місія науки, демократична модернізація суспільства.* Водночас вони можуть виражати спеціальні значення: *проблеми безпечної експлуатації сміттєзвалищ, машини тривалої експлуатації, цивілізаційний вибір України, техногенна безпека, дорадчі консультативні органи, екологоценотична оцінка, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування* тощо.

Оцінювачами можуть бути іменники, які теж мають прихованні оцінні семи позитивного плану: *вдосконалення інноваційного законо-*

давства, дотримання єдиного принципу нарахування пенсій, рентабельність аграрного підприємства, успішність державної політики, демократизація системи держуправління, результативність реалізації завдань, ефективність взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, ефективність ринку праці, стійкість бюджету. До позитивно забарвлених належать терміни якості трудового життя, дерево цілей, зменшення дивергенцій розвитку регіонів, прискорення процесів інтеграції (пор. з процесами дезінтеграції).

Серед аналізованих означувачів нечисленні словосполучення з прикметниками, що негативно характеризують суспільні явища: *екологічно небезпечні продукти, соціально-деструктивні процеси, екологічно руйнівний проект*. Отже, ці характеристики залишаються за іменниками, що називають явища та процеси, які апелюють до криз, викликів, станів: *дисбаланс, бідність, нерівність* або іменників на зразок *квазіринковість ринкової системи*, в яких указано позірну ознаку. В цьому плані показовий іменник *децентралізація*, який підкреслює процес зменшення впливу держави на всі сфери господарювання і *будівництво на місцях*, але загалом виражає позитивну семантику. Незначна кількість серед аналізованих слів амбівалентних за семантикою одиниць, що реалізують позитивні реєстри оцінювання за можливості вираження ними й негативних оцінок: *зростання інноваційної сфери зайнятості* (може бути *зростання бідності, загрози*) тощо. Тут виразники іменники, що мають негативне забарвлення: *сучасні виклики* кризового довір'я в українському суспільстві, *нові виклики* для безпеки суспільства, *соціально-економічні втрати* України від окупації Луганської області та Донбасу, *відтік* молодих талановитих учених з України, що веде до подальшого *занепаду* наукової сфери, а це несе *загрозу* національній безпеці України.

У розглянутих текстах незначна питома вага засобів вираження емотивних характеристик явищ, здебільшого негативних: *явища кризової свідомості, виклики кризової свідомості сучасного суспільства, особливе занепокоєння* викликають скиди стоків, *український тривожний стан* фінансування академії наук з держбюджету, *факти руйнації* діяльності академій, *значне скорочення* чисельності працівників, *катастрофічне недофінансування* академічного сектору науки, *серйозна критика* проекту атестації наукових працівників, поданого МОН України тощо. Позитивно забарвлені емотивні характеристики явищ на тлі нейтральних та негативно забарвлених нечисленні: *неоціненний внесок* видатних українських учених у розбудову незалежної держави Україна, при метафоризації іменників: *заходи з держполітики з підтримки машинобудування*

як *локомотива* інноваційного розвитку економіки, ліквідація «кредитних ям» тощо. Останній випадок є прикладом оновленої метафори, що асоціюється з уже відомою *борговою ямою*. Подібні відношення характерні для економічної метафори *дерево цілей* для ефективного користувача, що нагадує вислів з біблійного міфа *дерево пізнання добра і зла*, який використовується найчастіше в значенні набувати знань, пізнавати зміст різноманітних явищ. Можлива також асоціація з деревом життя.

Характерною особливістю розглянутих текстів є не лише констатація негативних явищ, оформлених здебільшого розчленованими номінаціями зі стрижневим іменником-назвою процесів та станів, але і їхня наступальність, насиченість пропозиціями засобів і способів усунення негативу: *запобігання і подолання бідності, подолання явищ кризової свідомості сучасного суспільства засобами культури*. Здебільшого при них названо об'єкти дії: *боротьба з псевдонаукою, фальсифікацією наукових досліджень, з відтоком молодих талановитих учених із академії*.

Часто засоби усунення кризових ситуацій, мету цих засобів сформульовано інфінітивними конструкціями: *зберегти найкваліфікованіших молодих учених, тобто науковий потенціал академії; розробити державну програму пільгового кредитування на будівництво* (для молодих), *реконструкції і придбання житла*. Отож, спостерігаємо активізацію використання іменників абстрактної дії на взір: *протидія торгівлі дітьми*, а також інфінітивних конструкцій перехідних дієслів.

Колокації науково-аналітичного жанру здебільшого оформлені на ґрунті атрибутивних прикметниково-іменникових словосполучень з оцінним компонентом значення на взір: *превентивний захід, зелена технологія, зелена економіка, національна стандартизація*, менше іменникових: *зона відчуження, виклики та загрози для безпеки суспільства*. Нечисленні прислівниково-прикметниково-іменникові словосполучення на зразок: *динамічний структурно розвинений внутрішній попит, екологічно чистий розвиток*.

Переважають двочленні й тричленні словосполучення з двоосновними ад'єктивами, рідко триосновними на зразок: *науково-освітньо-виробничий кластер*. Важливими виявниками оцінювання виступають іменники *чинник та коефіцієнт*, які одержують унаслідок різних експертиз. Три виділені слова активно використовують у ролі стрижневих одиниць іменникових словосполучень різного ступеня складності: *чинники* і тренди економічного зростання України; співвідношення глобальних, національних та локальних *чинників*; релігійний чинник у процесах націє- та державотворення, соборність як чинник суспільних перетворень в Україні.

Лексеми *чинник і фактор* на сучасному етапі розвитку української мови перебувають між собою в конкурентних відношеннях і в розглянутих текстах все відчутніше стає перевага першого.

Збільшилася частотність іменника *експертиза* від франц. *expertise* і лат. *expertus* – досвідчений, що зумовлено нагальною потребою об'єктивної=належної оцінки багатьох пропозицій в сучасну епоху проєктів та трендів. Зросла роль висококваліфікованих, авторитетних фахівців у певній галузі знань. Цю роль виконують експерти, яких залучають для досліджень, аналізу, консультування, проведення експертиз. Він трапляється в колокаціях на зразок: *експертиза інноваційних пропозицій, незалежна експертиза стратегічних проєктів розвитку* тощо.

Серед слів-виявників оцінки небагато параметричних простих прикметників на взір: *малий* бізнес. Натомість у цей процес залучено композити, основи яких співвідносні з параметричними ад'єктивами: *високоякісний продукт, високотехнологічні екокомплекси, високо небезпечні гірські породи, високонадійні програмні системи, висококваліфіковані кадри*. Активні у вираженні аксіологічних ознак іменники абстрактної якості з суфіксом *-ість*. Їх багато серед простих (з одним коренем) афіксальних похідних з позитивним зарядом: *відповідність, ефективність, інтегрованість, комплексність, міждисциплінарність, мультикультурність, публічність*. Менше їх серед композитів: *енергоефективність, енергоощадність, екоощадність, викидонебезпечність*.

Упорядкування лексики за темогніздами в царині суспільно-політичної термінології відбувається здебільшого за принципом контрастності. З одного боку, абстрактна лексика називає нові процеси, стани, дії, виклики, ризики та загрози безпеці суспільства в епоху глобалізації. З другого, чіткіше вимальовується коло лексики, що окреслює назви перспектив розвитку, його властивостей, бажаних наслідків. Логіку цього розвитку добре передає Звіт НАНУ за 2016 р. про зміни сьогодні та їхнє спрямування: про комплексний процес масштабних змін, що охоплюють економічну, соціальну, політико-правову та культурну сферу суспільства, спрямованих на подолання системних відставань його розвитку (Звіт 2016, с. 258).

Про економіку України, її дисбаланси та диспропорції вже йшлося. На противагу їм пропонують *прогнозування і стратегічне планування* вітчизняної економіки, *ліквідацію* структурної *диспропорції* економіки, економічну *інтеграцію* в контексті викликів світового ринку, управління **капіталізацією**. Йдеться про *нестабільність* та *макронестабільність* у секторному розрізі зокрема, про *необхідність* врахування кризового *спаду* обсягів випуску продукції, зростання цін, *різкі зміни* внутрішнього

і зовнішнього попиту, а також про такі чинники *дестабілізації*, як *динаміка зрушень* у промисловості та реальному секторі економіки України в 2008–2010 рр. [2, 2010–2012].

У галузевій економіці запропоновано багато конкретних заходів, напр. *роздержавлення* вугільної промисловості, *мінімізацію* відходів, екологічну *конкурентоспроможність*. У наведених прикладах переважають іменник абстрактних дій, процесів, станів, абстрактних ознак у сфері економіки.

Соціальну сферу суспільства охоплюють словосполучення на взір: визначення пріоритетних напрямів *модернізації* суспільства, розвиток *людського потенціалу*, економічної та соціальної *політики* в загальнодержавному та регіональному вимірах. Ідеться про розуміння основних **ризиків ринку** праці: *безробіття*, *індекс стабільності* цін у мінливому економічному середовищі, врахування *вимушеної міграції населення*, проблеми бідності. Названо інформаційне, постіндустріальне, неоіндустріальне суспільство, громадянське суспільство, оптимізацію відносин громадянського суспільства з державою у контексті тріад *особа – держава – влада*, *особа – суспільство – держава*, необхідність взаємодії громадян з інститутами громадянського суспільства.

Приєднання України до європейської та світової спільнот вимагає уваги до можливостей громадян, підвищення вимог до них, розширення прав та обов'язків, відповідальності людини, індивідуалізації заходів суспільної політики, підвищення ролі громадян у процесах розвитку суспільства.

Політико-правова сфера суспільства передбачає посилення процесів *інституціоналізації* нових відносин громадян, *праворозуміння* в демократичному суспільстві, створення основ посткризових структурних реформ як факторів трансформації однополярного суспільства в загальнополярне. Потрібне осмислення ідеології *моноцентризму* глобалізованого світу на межі XX–XXI ст., правових питань євроінтеграції України, що стане невід'ємною частиною євроатлантичної інтеграції. Водночас необхідна *соціокультурна* трансформація суспільства, формування *політкультурного* суспільства, *модернізація* української держави і суспільства, а для цього потрібна продумана програма соціокультурної та етнокультурної трансформації українського суспільства, його консолідація, усвідомлення основ соціальної стратифікації України.

Глобалізація створює свої загрозливі ситуації в зв'язку з впливом зовнішнього середовища і глобалізаційних процесів (напр. оцінка ризиків і потенційної загрози розвитку українського суспільства та економіки, пов'язаних із другою хвилею світової економічної кризи). Про-

блемними лишаються процеси регуляції соціальної поведінки в ситуації нестабільності, розв'язання регіональних міжкультурних та міжетнічних суперечностей. Вкрай важливо мати механізми забезпечення суспільного консенсусу щодо національних інтересів у здійсненні державної соціогуманітарної політики.

Вимагають уваги гуманітарні технології як чинники суспільних перетворень в Україні, свобода і соборність як чинники національної ідеї України, соціально-політична модернізація в країнах Центр – Східна Європа.

Підкреслено проблему поліпшення *якості трудового життя*, запобігання та *подолання бідності*, *зменшення нестабільності*, *неорганічної нерівності* та *макронестабільності*. Необхідне усвідомлення етнополітичних прагнень України, деморозвитку, демоутворювальних процесів населення, забезпечення ресурсно-екологічної безпеки соціально-економічного розвитку, запровадження концепції «ефективний користувач», стимулювання екологічної=зеленої економіки, зеленої технології, зеленої інвестиції, коеволюція економічної та екологічної систем тощо.

У нових умовах набули гостроти проблеми культурного розвитку, осмислення взаємовідношень культур та цивілізацій, тенденцій світової мегацивілізації та модифікації цивілізованих регіонів у XXI ст. Для України актуальне розуміння розвитку культури історичної пам'яті, піднесення імперативів гуманізації на рівні провідних критеріїв *людиноцентричності* та *гармонійного розвитку соціуму*, економіки та екосистеми, людського фактору як конкретної історичної сутності, культури. Ідеться вже про *багатогранність* людської діяльності і про такі критерії, як індекс людського розуму, кваліфікований потенціал України, про продуктивність, ефективність, інтегрованість у світову науку, прогнозування показників людського розвитку, стратегії сталого людського розвитку, соціологічну концептуалізацію суспільства в осмисленні модернізаційних процесів.

Постала проблема осмислення всеохопних нових суспільних формацій в глобалізованому світі, таких, як *індустріальне*, *неоіндустріальне*, *постіндустріальне суспільство*, *посттоталітарне суспільство*, *постсоціалістичне суспільство*: постіндустріальне суспільство при капіталізмі, генеза та еволюція світ-системи постіндустріального корпоративно-монополістичного глобалізму, яка має специфічні як формаційні, так і цивілізаційні ознаки глобального економічного імперіалізму і глобальної постіндустріальної фінансової цивілізації [2 2017, 257].

Назви властивостей часто виступають у ролі параметрів суспільно-політичних явищ. Так, серед параметрів об'єднання територіальних

громад названо: 1) фінансову *ефективність*, 2) *здатність* виконувати покладені на них обов'язки, 3) *доступність* адміністративних і соціальних послуг для населення, 4) юридичні та інформаційні консультативні послуги. Важливі для України інституційні чинники економічного зростання охоплюють назви процесів, станів, дій та властивостей. Це «довіра, очікування, інформаційна симетрія, корпоративна самоорганізація» [2 2016, 257]. Спеціалізацію іменників абстрактної якості, утворених від прикметників за допомогою суфікса *-ість*, рідше *-изм*, уточнюють прикметники або віддієслівні іменники на зразок *послуги*. Вони формують номінації-словосполучення, що займають свої позиції у відповідних темогніздах *ефективність* наукова / виробнича / фінансова; *ефективність* праці, пошуків. Іменник *послуги* формує своє темогніздо: *послуги* медичні / адміністративні / юридичні / консультативні / торговельні / соціальні тощо.

Помітне співіснування у сучасній мові назв процесів, дій, утворених з питомих компонентів та запозичень, пор. інновація – оновлення; інституціоналізація – *запровадження* (нових громадських) *інститутів*; *інтеграція* – об'єднання, приєднання; *модернізація* – *осучаснення*, *удосконалення*; *ліквідація* – *ліквідування*; *регуляція* – *регулювання* тощо.

Отже, чітко простежується реагування мови на соціодинаміку, що виявляється в узагальненні часткових явищ, подальшому абстрагуванні лексики, стратифікація якої відбувається за допомогою темогнізд, а між ними налагоджуються відношення конвергенції (кон'юнкції) та контрастивності.

Суспільно-політична терміносистема упорядковується як мережева сітка термінів, зокрема темогнізд, частина з яких оформляється контрастивними відношеннями. У **економічній** та **фінансовій сфері** представлені *публічний економічний порядок* – *тіньова економіка*, *незаконний продаж об'єктів публічної власності* – *законодавче регулювання цього процесу через конфіскацію, реквізицію, націоналізацію, стихійна капіталізація* – *управління капіталізацією з використанням мережевого моделювання, режим спекуляції кредитами та тендерами* – *стримування режиму спекулятивного фінансування, ліквідація кредитних ям* – *підвищення ліквідності (запасу ліквідності) банку, розбалансована економіка* – *змішана економіка (з її упорядкованістю, сформованістю законодавства), неспроможність фінансової системи до самозбалансування* – *стійкість фінансової системи, безлад в економіці* – *стійкість соціально-економічної системи, дисбаланс бюджетів* – *збалансованість місцевих бюджетів, галузева політика* – *політика конкурентоспроможності*.

Розвиток **суспільної сфери** потребує соціологічної концептуалізації суспільства в осмисленні модернізаційних процесів, а також усвідомлення гуманітарних технологій як чинника суспільних перетворень в Україні, подолання опозицій *суспільний розвиток – суспільна деградація, глобалізаційні виклики – підвищення якості інститутів глобалізаційного процесу, розширення регуляторних інститутів бюджетно-податкової системи.*

Правовому полю властиві зіставлення: *недосконале законодавство – збалансованість законодавства за трьома рівнями: держава – регіон – місто, хаотичність закупівель – законодавче регулювання держзакупівель, банківської діяльності, фондового ринку, збільшення регулятивного потенціалу держави – дерегулювання малого підприємництва.* Центри контрастів єднає спільна основа – *взаємозалежність між економікою, благополуччям і природним капіталом, екологічна компетентність, політика соціального залучення, регулятивна державна політика в сфері енергоресурсів та політика євроінтеграції з дотриманням європейських стандартів, ресурсоощадна технологія, новітня геотехнологія, включення національної економіки в світогосподарські зв'язки.* Висунуто тезу про запровадження державної екологічної політики в умовах децентралізації влади з урахуванням євроінтеграційних процесів, а також стратегії синергії розвитку банків та індустріалізації економіки.

Контрастивні відношення характерні також для соціокультурної термінології: *мультикультурність та однополюсність культури, європейські та загальнонаціональні цінності, загальноцивілізаційний та національно орієнтований розвиток, цивілізаційний вибір України – тоталітарний режим, превентивний захист природного життєвого довкілля – руйнування екосистеми.* У цій сфері суспільного розвитку важливе бачення особливостей *світової мегацивілізації, комунікативної інтеграції та врахування європейського досвіду у формуванні культури національної пам'яті, окреслення глибинних семантичних структур європейських цінностей, багатополусної системи міжнаціональних відносин однополюсної, міжцивілізаційних та міжкультурних процесів глобальної економіки.*

Для України важливе подолання конфлікту інтерпретації в системі історичних наук, коректне розуміння тяглості культурного розвитку, що вимагає поглибленого обґрунтування інформаційного складника соціокультурної трансформації українського суспільства. Сьогодні однаково актуальні, наприклад, розуміння культурогенезу стародавніх суспільств на Півдні України, формування ідентичності у слов'ян півдня Східної Європи V – XIX ст., тяглості розвитку української мови, зокрема в роз-

критті такої теми, як «українська мова XII ст. за опублікованою пам'яткою церковнослов'янської мови східнослов'янської редакції «Добрилове Євангеліє 1164 року», та окреслення життєвого простору України в політичних і гуманітарних вимірах 1991 – 2010 рр.

Велику роль відіграє вивчення впливу індустрії наукових знань на гуманітарну сферу в процесі науково-технічного перетворення людиною мегаструктури матеріального світу, пояснення антропосфери як «людського світу» в аспекті опозиції природа – культура, соціальної філософії та філософії етносу, культури, історії, розуміння соціальної відповідальності як фундаментальної основи сучасного українського розвитку.

Контрастивні відношення допомагають узагальненню пізнаних явищ кризової ситуації економічно-суспільно-політичного розвитку України. Результатом є окреслення обсягу їхнього поняттєвого змісту і позначення нових реалій мовними засобами. Виникає лєвова пайка абстрактних іменників, що виконують у мові таксономічну функцію. У ролі таких словотворчих позначувачів виступають одиниці, що є наслідком афіксального словотворення, основоскладання, рідше словоскладання та абрєвіація, метафоризація і семантичне словотворення.

У багатьох випадках цю роль виконують композитоугруповання на взір *енєргоменєджемєнт*, *енєргозаощаджєнєнє*, *енєргоощаднєсть*, *енєргорєсурси* та ін., а також розчленовані номінації = словосполучєнєнє, що функціонують як засіб генєралізації значєнєв. Зразком такого багатовекторного оформлєнєнєнє термінології може бути уривок із Звіту НАНУ 2016 р.: «Вагомою перешкодою для залучєнєнєнє капіталу для *структурної модернізації підприємств реального сектору* визнано *деформовану фінансову модель ведєнєнєнє бізнесу в Україні*. Для неї характерні надвисока боргова залежність та *нагромадженєнєнє капіталу в тінєвоєму секторі* (в тому числі в офшорних юрисдикціях), яка сформувалася внаслідок слабкого рівня *захисту прав кредиторів та недовіри* до банківської системи (Звіт 2016, с. 269).

У ньому зіставлєнєнє *реальний сектор промисловості та тінєвий сектор*, проведєно аспектуальну спеціалізацію терміна *модель* (це деформована фінансова модель ведєнєнєнє бізнесу в Україні), експресивного звучанєнєнє надано економічному терміну *надвисока боргова залежність*, в спеціальному фінансозначєнєнєнє вжито іменник *недовіра* до банківської системи; використано юридичні терміни *офшорна юрисдикція* та захист прав кредиторів. Отож, палітра деформованої фінансової моделі окреслєна багатьма мовними засобами. Процєс такого узагальнєнєнєнє, спеціалізації та переосмислєнєнєнє значєнєв термінів, як і запозичєнєнєнє їх, характерний для суспільно-політичної термінології.

Для розгортання названих процесів характерне переважне застосування інтелектуально-творчого потенціалу, перехід економічно-матеріального потенціалу в духовну площину [2 2016, 258], зростання ваги соціального потенціалу інноваційного розвитку. Якраз тому на передній план висувається розроблення механізмів, моделей, інструментів, технологій, концептів трансформацій суспільства, його економіки, соціальних стосунків політико-правових способів впливу на них та важелів культури.

У проаналізованих аналітичних текстах поле назв властивостей та станів відзначаються незначною реалізацією антонімічних лексичних опозицій на взір: *стабільність – нестабільність*. Часто реалізовано тільки один член опозиції, а другий існує на рівні системних відношень, але не представлений у текстах: *бідність, нерівність*, тимчасово переміщені (особи), біженці, переселенці (без називання осіб з постійним місцем проживання), кочівники (без згадки про осілі поселення), так само конкурентність та ліквідність ринку без вказівки контрастивної пари.

Властивості та стани характеризують здебільшого іменники з суфіксом *-ість*, рідше безсуфіксні на взір: *рівновага*. Іменники абстрактної якості з суфіксом *-ість* окреслюють найчастіше властивості у складі розчленованих номінацій-словосполучень: *принципи відкритості, прозорості, недискримінаційності ринку, інновативність сфери зайнятості, інноваційна зайнятість, інклюзивність ринку праці, підвищення мобільності населення, соціальна нерівність, сталість економічного розвитку, рентабельність аграрних підприємств, суб'єктивність людського потенціалу*.

Іноді значення властивості й стану сумісні в одному слові: *взаємозалежність* між економікою, благополуччям і природним капіталом: *збалансованість* місцевого бюджету і *збалансованість* законодавства. У поодиноких прикладах ці значення розрізнені в межах пари споріднених за коренем слів, пор. *рівновага* (стан) і *рівноважність* (властивість). Такі іменники можуть утворювати теомгнізда: *екологічна відповідальність, соціальна відповідальність*.

Зростання інтелектуалізації української мови стає особливо помітним у науково-аналітичних текстах, насичених новою абстрактною лексикою, аналітичними утвореннями, що засвідчують продуктивність лексико-синтаксичного способу словотворення та оформлення таких одиниць, як композити, композитоугруповання, теомгнізда. Останні виступають засобом окреслення меж нових стратів лексики та індикаторами семантичної перебудови вже існуючих груп лексики. З допомогою їх семантичний простір терміносистеми постає як упорядкована єдність.

Велику роль відіграє переосмислення термінів шляхом їхньої метафоризації, утворення переносних значень одиниць. Можливі кілька різновидів таких перетворень: віддалення семантики терміна від первісного уречевленого значення до уможливленого переносного (*механізм, інструмент* тощо); проходження кількох стадій перетворення семантики: від **абстрактного значення** до предметного – (*модель* – первісно це такт, ритм) – зразок чогось, згодом перехід від нього до нового уможливленого, переносного значення – спосіб або засіб пізнання; семантика терміна є наслідком так званої оновленої метафори (кредитна яма, дерево цілей, зелена (екологічна) інвестиція, міжнародна секторальна інтеграція, світова мегацивілізація).

Отож, упорядкування терміносистем є наслідком категоризації понять за допомогою словотворчих засобів, великою мірою засобів лексичного групування слів у межах гіперо-гіпонімічних, метонімічних та тематичних об'єднань, а також проміжних лексико-словотвірних угруповань, пов'язаних єдністю функціонально-семантичних категорій, якими є кількість, темпоральність, локальність тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпілоська Є. А., Клименко Н. Ф., Кислюк Л. П., Критська В. І., Пуздирева Т. І., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації : ідеографічний словник нової лексики. Ред. Карпілоська Є. А. – К. : ТОВ «КММ», 2013. – 416 с.
2. Звіти про діяльність Національної академії наук України за 2011–2016 рр. – К. : Академперіодика, 2012–2017 рр.
3. Зверева І. Д., Кияниця З. П., Кузьмінський В. О., Петрович Ж. В. Оцінка потреб дитини та сім'ї : від теорії до практики. – К., 2011. – 224 с.
4. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства // Русский язык конца XX ст. (1985–1995). Ред. Земская Е.А. – М. : Языки русской культуры, 2000.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 томах. Гол. ред. Мельничук О. С. – К. : Наукова думка, 1982–2012.
6. Мельничук И. А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл – Текст». – М. : Наука, 1990. – 314 с.
7. Регина К. В., Тюрина Г. П., Широкова Л. И. – М. : Русский язык, 1976. – 296 с.
8. Скопненко Олександр, Цимбалюк Тетяна. Сучасний словник іншомовних слів. – К. : Довіра, 2006.
9. Шмелева Т. В. Ключевые слова текущего момента. // Collegium, 1993. – № 1. – 33–42 с.
10. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Ред. Μηαμηνιώτης Γ. – Αθήνα Κέντρο λεξκο λογίας, 2005.

REFERENCES

1. Karpiloska, Ye. A., Klymenko, N. F., Kysliuk, L. P., Krytska, V. I., Puzdyrieva, T. I. & Romaniuk, Yu. V. (2013) *Aktyvni resursy suchasnoi ukrainskoi nominatsii : ideohrafichniy slovnyk novoї leksyky* [Active resources of the modern Ukrainian nomination: ideographic dictionary of the new vocabulary.]. Kyiv : TOV «KMM». [in Ukrainian]
2. *Zvity pro diialnist Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy za 2011–2016 rr.* [Zeimu pro diialnist Naціональної академії наук України for the years 2011-2016 pp] (2012 - 2017) – Kyiv: Akadempriodyka, 2012–2017 rr. [in Ukrainian]
3. Zvierieva, I. D., Kyianytsia, Z. P., Kuzminskyi, V. O. & Petrochko, Zh. V. *Otsinka potreb dytyny ta simi : vid teorii do praktyky* [Assessment of the needs of the child and the family: from theory to practice.]. – Kyiv: 2011. [in Ukrainian]
4. Zemskaiia, E. A. (2002) *Aktyvnye protsessy sovremennoho slovooproizvodstva* [Active processes of modern word-production] *Russkyi yazyk kontsa XX st.* [Russian language of the end of XX century]. Moscow: Yazyky russkoi kultury. [in Russian]
5. *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy (1982-2012)* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
6. Melnychuk, Y. A. (1990) *Opyt teoryi linyvystycheskykh modelei «Smysl – Tekst»* [Experience of the theory of linguistic models «Meaning – Text»]. Moscow : Nauka. [in Russian]
7. Rehnyna, K. V., Tiurnya, H. P. & Shyrokovya, L. Y. (1976). Moscow: *Russkyi yazyk.* [in Russian]
8. Skopnenko Oleksand & Tsymbaliuk Tetiana. (2006) *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv* [Modern Dictionary of Foreign Languages]. – Kyiv : Dovira. [in Ukrainian]
9. Shmeleva, T. V. (1993) *Kliuchevye slova tekushcheho momenta.* [Keywords of the current moment]. *Collegium – Collegium, 1*, 33–42. [in Russian]
10. Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Red. Μηαμηνιώτης Η. – Αθήνα Κέντρο λεξικο λογίας. [in Greek]

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2017 р.